

ОБИЧАЈОТ “ПОГАЗЕЈКИ” КАКО СОСТАВЕН ДЕЛ НА СВАДБЕНИОТ ОБРЕД И ОБРЕДНИТЕ ПЕСНИ ШТО СЕ ПЕАТ ПРИ ОВОЈ ОБИЧАЈ

Како што знаеме, свадбата како еден од најважните моменти во животот на човекот, кога со разни обичаи се настојува да се одбележи стапувањето во брак, во традиционалната култура на Македонците, како и кај многу други етнички заедници траела и по неколку денови. Имено, покрај во деновите коишто претходеле на денот кога се правел главниот свадбен церемонијал, а кој според народната традиција, речиси без исклучок секогаш е недела, свадбата продолжува и во наредниот ден, кој исто така е исполнет со разни обичаи кои се сметаат како составен дел на свадбениот обред.

Еден од обичаите што се прават во следниот ден, т.е. во понеделникот претставува и обичајот на носење поздрав до родителите на невестата за состојбата со нејзината чесност, како и возвраќањето на поздравот од страна на невестините родители до сватовите. Овие настани се придружени и со разни обредни реквизити, а се разбира сето тоа е придружено и со соодветен обреден фолклор, поточно со посебни обредни песни во кои доминира содржина со еротска конотација. Овој обичај кај Македонците од источниот дел на Македонија најчесто е познат под името “погазејки”, додека во некои краеве од овој регион може да се сретнат и поинакви називи, како што се на пример “на понеделник”, “на блага ракија” и др.¹

Излагањето во врска со овој обичај ќе го поделиме на два дела. Во првиот дел ќе зборуваме за функцијата и симболиката на самиот обичај, а во вториот дел соодветно внимание ќе посветиме на функцијата на песните кои се пееле во текот на одржувањето на овој обичај, кај населението од споменатиов простор познати и како “понеделнички песни”.

¹ Идејата да се зафатиме со обичајот „погазејки“ и да се зафатиме со регистрирање и мелографирање на песните кои се пеат на овој обичај се појави спонтано, за време на теренските истражувања поврзани со народниот музички инструмент кемење. Имено, на истражувањата во Источна Македонија го запознавме инструменталистот на кемење и интерпретатор на народни песни, Ставре Павловски од Пробиштип. Тој е роден во 1942 година во кривопаланечкото село Опила, а долги години живее во Пробиштип. Во разговорот со него околу репертоарот кој тој го опфаќа со својот инструмент, ни рече дека тој посебно бил познат по пеењето на „мрсни песни“ кои тој ги исполнувал на крајот од свадбениот обичај „погазејки“. Ова беше доволно кај нас да иницира понатамошен интерес за истражување на овој тип на песни, кои сè поретко можат да се слушнат на теренот. Покрај, споменатиов Ставре Павловски, најдовме и на жени коишто пееле такви песни и кои не се срамеа да ни ги доловат песните што ги научиле додека и самите учествувале во одржувањето на свадбениот обичај “погазејки”.

Овој обичај се изведува следниот ден по завршувањето на свадбената веселба и до неодамна, се одржувал претежно во понеделник, кога се пиела блага ракија, од каде што произлегуваат и етимолошки имиња на обичајот познати помеѓу народот како обичај „на понеделник“, или како обичај „блага ракија“. ² Во поново време, за разлика од порано кога свадби се правеле исклучиво во недела, свадби се прават и во сабота, па затоа во некои случаи овој обичај денес се прави во недела. Обичајот се изведува во два различни периоди од денот и опфаќа две различни содржини кои што се одвиваат наутро и попладне и во него учествуваат семејствата на младоженецот и на невестата и нивните блиски роднини и пријатели.

Она што го прави овој ден посебен во однос на целиот свадбен циклус е тоа што преку овој обичај се откриваат интимните тајни на невестата. Според кажувањето на нашите информатори, овој ден можел многу да влијае во понатамошниот живот на младоженците и целосно да ги трансформира нивните претходни меѓусебни односи.

На обичајот “погазејки” му претходи обредот кој се одржува вечерта по завршувањето на свадбената веселба. Пред да си легнат младоженците, кумата и свекрвата ги внесуваат во нивната соба и пред нив, невестата му ја откопчува кошулата и го одврзува ременот на младоженецот, додека младоженецот и ја расшива кошулата на невестата (кошулата била зашиена високо до вратот), кумата и свекрвата излегуваат, а младоженците почнуваат да се соблекуваат и да водат љубов. Пред тоа, кумата и свекрвата, на младоженците им даваат бел чаршаф на кој младоженците ќе ја поминат првата брачна вечер.

Следното утро, кумата и свекрвата влегуваат во просторијата и го проверуваат чаршафот на кој треба да има траги од губењето на чесноста на невестата. Доколку забележат траги од крв, што било знак дека невестата била чесна (*поштена*), тие се радуваат, фрлаат пари на чаршафот и излегуваат надвор да ја соопштат вестта на присутните, за потоа да се отпочне со славењето. Се пееле песни, се играле ора, а не ретко се пукало и со пушки. Тогаш најблиските роднини на младоженецот ја кителе свекрвата со низа од пиперки и кромид и ја црнеле со црнило од исчадената фурна во дворот.

² Информациите околу овој обичај ни ги пренесоа Васка Захаријева, родена 27.04.1946 год. во село Сулдурци, Радовишко, од 1970 година живее во Делчево; Китаноска Павлина, родена 03.03.1951 год. во село Тодоровце, Делчевско, живее во Делчево и Димитровска Вера, родена 07.07.1949 год. во село Иљово, живее во Делчево.

Во понеделникот наутро, невестата меси погача која по печењето се замотува со црвен и бел конец и босилок (црвениот конец ја симболизира невиноста на невестата), и по деверите се испраќа кај сватовите.³ Улогата на деверите е на симболичен начин да ја пренесат вестта на родителите на невестата за тоа, дали невестата била чесна или не.

Деверите пред одење, вообичаено се облекуваат во традиционални носии или се облекуваат како жени, со што симболизираат сваќи кои одат да однесат вести поврзани со првата брачна ноќ. Покрај облекувањето во женска облека, тие се накитуваат и со предмети кои имаат слична форма на фалус, претставени на симболички начин преку предмети, како што е на пример, толчник изработен од дрво, кластови (кочани) пченка, или пиперки и разни други плодови и предмети што асоцираат на машки полов орган.

По пристигнувањето кај сватовите, мајката на невестата, исто така ги пречекува деверите со печена погача. Вестите за невестата, дали била чесна или не, најпрвин се кажуваат на мајката, а потоа и на останатите присутни. Пренесувањето на овие вести се прави на еден комичен и индиректен начин, за да не се навредат родителите доколку невестата не била чесна. Во минатото, доколку невестата не била чесна, деверите можеле да бидат и многу вулгарни во соопштувањето на веста, нанесувајќи им доживотен срам на невестата и на нејзините родители. Додека престојуваат во домот на сватовите, деверите водат срамни разговори со нив на својствен алегоричен начин за вакви пригоди, коишто разговори воглавно имаат еротска конотација. Вообичаено, за цело време на овие разговори помеѓу деверите и сватовите од страната на невестата, се пеат „мрсни песни“, во коишто доминира еротската конотација. Пред заминување, деверите ги канат сватовите кај младоженецот на блага ракија.

По враќањето кај младоженците, деверите ги пречекува невестата, која ги дарува со крпи или чорапи, по што седнуваат на трpezата. Деверите ја водат невестата на вода на најблиската чешма и по враќањето играат и ја црнат кумата и свекрвата по лицето, а потоа се црнат и помеѓу себе.

Доцна попладне, кај младоженците, на блага ракија доаѓаат сваќите, кои носат благи работи, најчесто баклава, но може и некои други благи работи со шербет, како што се на пример, гурабии, ермиклии, а во поново време и торти,⁴ додека во минатото се носело и баница или зелник.⁵ Самиот обичај, покрај *погазејки*, се нарекува и *блага ракија*, токму поради тоа што кај младоженецот, невестата ги послужува сваќите со

³ „Девери“ се група мажи кои се роднини и другари на младоженецот.

⁴ А. Донски, *Фолклорното богатство на Штип*, Штип, 1989, с. 392.

⁵ „Сваќите“ се група жени кои се блиски роднини и пријатели на родителите на невестата.

блага црвена ракија. Ракијата се прави со прегорен шеќер за да се добие црвена боја, боја која што асоцира на бојата на крвта. Оваа боја укажува на тоа, дека, до тој момент невестата била чесна (*поштена*), со што и на симболичен начин се прославува невиноста на невестата до првата брачна ноќ помината со младоженецот. Додека се пие благата ракија, вообичаено се водат срамни муабети и се пеат “мрсни песни” од страна на присутните, во кои доминираат еротската конотација и хуморот. Во некои случаи, пак, ваквите “мрсни”, односно “понеделнички” песни се пеат и од страна на посебно повикани народни пеачи/свирачи, кои се надарени за ваков репертоар на песни, како што впрочем беше и нашиот информатор. Во некои случаи, во дворот каде што се одржувал овој обичај, се палело сноп сено, околу кое се играло оро и се пееле споменатите песни со изразена хумористична и срамна (“мрсна”) содржина.

Пред заминување, сваќите ја задеваат свекрвата и сакаат да ѝ ги соблечат гаќите, а потоа и да ги запалат. Иако свекрвата, според обичајот се брани, во одреден момент попушта и сваќите ѝ ги соблекуваат и ги закачуваат на дрвен кол, по што ги палат. И за време на палењето на гаќите се пеат срамни песни. Многу често, свекрвата знаејќи што ќе ја снајде, на појасот под фустанот, закачува уште еден пар гаќи, и по теглењето од страна на сваќите, таа попушта и ги дава тие гаќи, со што не се навредува никој, а самиот обичај ја постигнува својата кулминација.

Во минатото, за разлика од поново време, доколку невестата не била чесна, од погачата се кршело парче кое преку деверите се испраќа кај мајката на невестата, со што се известува дека нивната ќерка не била чесна. Штом мајката на невестата дознава дека ќерка ѝ не е поштена, и таа испраќа скршено парче од погачата што ја направила за деверите и потоа чекаат абер од сватовштините, дали ќе ја прифатат нејзината ќерка за снаа или не. Во овој случај, кумата и свекрвата ѝ вршеле притисок на невестата да каже со кого била пред да се ожени. Се сметало дека, доколку не кажела невестата, можело да се случи несреќа во фамилијата односно дека ќе се разболи или ќе умре некој од потесното семејство. Ако невестата признае, свекорот одлучувал дали да остане или ќе се врати кај нејзините родители. Доколку свекорот одлучи невестата да остане, таа останува, но доколку одлучи негативно, се растура свадбата. Се одело дотаму, што, доколку не ја прифатат за снаа, невестата ја враќале кај родителите на магаре, свртена со лицето на назад и го држела опашот на магарето. Во поново време, не се случува да се враќа невестата со сите тие понижувања и овој обичај се одржува повеќе симболично со одредени детали кои се задржани од минатото.

Овде мораме да го потенцираме силното влијание кое во минатото го имал овој, наизглед комичен обичај, кој во одредени случаи можел сериозно да ја измени судбината на младоженците. Имено, во случај кога немало знак на девственост на белиот чаршаф, во одредени случаи, свадбената веселба се прекинувала веднаш и понатаму не се вршеле другите свадбени обичаи, што значи дека не се правела ни благата ракија ни обичајот “погазејки” со мрсните песни. Во екстремни случаи, дури се регистрирани случаи и на враќање на невестата назад кај родителите.

Многу често, народните обичаи биле проследени и со музички творби создадени и прилагодени кон содржина на обичајот. Така е и со обичајот *погазејки* кој во својата тематика опфаќа хумористични моменти поврзани со главните учесници на свадбата. Се пеат шегобијни песни со изразена симболика насочена кон младата невеста, кон младоженецот, кон свекорот и свекрвата кои веќе на некој начин стануваат втори родители на снаата, како и кон дедото и бабата (тестот и тестата), односно родителите на невестата. Во нив се опејуваат разни ситуации во кои запаѓаат младоженците, односот помеѓу нив и нивните родители и новонастанатите ситуации со осватувањето помеѓу нивните родители. Песните кои се пеат на овој обичај имаат шеговит и хумористичен карактер со нагласена вулгарна, безобразна и срамотна содржина. Самата функција на песните била да внесе хумор и радост во семејствата и доколку претходно имало некои недоразбирања и нетрпение помеѓу двете семејства, преку друг јазик, односно преку песна, да се опејат и да се надминат и заборават таквите ситуации. Во продолжение ќе приложиме неколку нотни записи на песни кои се пеат за време на одвивањето на обичајот, снимени во текот на нашето истражување.

Нотен пример бр.1.⁶

Лино севдалино

$\text{♩} = 352$

Ли - но Лин - че, - мо - ри, сев - да - ли - но,
5 сев - да - ли - на, — мо - ри, — браш - но се - е. —
9 Сев - да - ли - на, мо - ри, браш - но се - е,
13 оз - дол и — се, — мо - ри, — неш - то сме - е. —

Лино линче, море, севдалино,
севдалина, море, брашно сее.
Севдалина, море, брашно сее,
оздол и се, море, нешто смее.

Оздол и се, море, нешто смее,
црно маче, море, мустаќесто.
Уста има, море, заби нема,
јазик има, море, говор нема.

⁶ Нотните примери под број 1 и 2 ги исполнува Васка Захаријева, родена 27.04.1946, во село Султурци, Радовишко, од 1970 година живее во Делчево. Снимил авторот на трудот на 23.04.2010 во Делчево.

Нотен пример бр.2.

Сношти је Јанка

$\text{♩} = 120$

Снош - ти је Јан - ка од пла - ни - на слег - ла,
3 од пла - ни - на слег - ла во ре - ка - та флег - ла.
5 Во ре - ка - та флег - ла бе - ли гаш - ти пра - ла,
7 бе - ли гаш - ти пра - ла и ги пра - шу - ва - ла.

Сношти је Јанка од планина слегла,
од планина слегла во реката флегла.
Во реката флегла бели гашти прала,
бели гашти прала и ги прашувала.

Вије бели гашти каде бевте сношти? / 2х
Ние си бевме меѓу двата крака. / 2х

Таму си ја браневме црната кокошка, / 2х
да не и флезне црвеното петле. / 2х

Нотен пример бр.3.

Знајеш ли куме⁷

Музички примерок бр. 3. Темпо: 328. Метрономски знак: 7/16. Клуч: Б-мажор. Мелодија со трилски украси.

5
10
14
18
22
26

Зна - јеш ли ку - ме — си-ноч што се zde - си
Си-ноч што се zde-си ку - ме — на мла - ду не - вес - ту?
си-ноч го про - би — ја — со-но - ва бур - ги - ја
о - не го про - би — ја — тр — ља ра - ки - ја,
ра - ки - ја не — ма — о - ти ку - рац дре - ма.

Знајеш ли куме, синоч што се здеси,
синоч што се здеси куме на младу невесту,
синоч го пробија со нова бургија,
оне гу пробија трља ракија,
ракија нема оти курац дрема.

Свекорот се љуте и помалку куте,
свекрва се љуте, превалено путе,
свекрва тикнала снашка си признала,
јebана е пица од четворица.

⁷ Нотните примери под број 3, 4 и 5, во придружба на кемење ги исполни Ставре Павловски, роден 15.11.1942 година во село Опила, Кривопаленечко, живее во Пробиштип. Снимил авторот на трудот на 09.10.2009 во Пробиштип.

Свекрвата збори шупче и прпори,
море кути снашке, кути не се лути,
й ја млада беше и ја се јебеше,
уште јод малецка комшија ме клецка.

Бабата на зетот, првијот вечер,
јајца му пржи за кур га држи,
втората вечер прасе му пече,
прасе му пече за кур га влече.

Третата вечер купче со млеко
купче со млеко и дупе меко,
четвртата вечер шише ракија,
шише ракија и нозе на шија.

Нотен пример бр.4.

Крива река дотече

$\text{♩} = 440$

Кри - ва ре - ка до - те - че — мно - гу пут - ки до - вле - че,
и ку - ри - ња прес - ни — за мла - ди - не - вес - ти.

Крива река дотече, многу путки довлече,
и куриња пресни за млади невести.

Фаќајте се сичките, да ви видам пичките,
фаќајте се секоја да не ебам некоја.

Нотен пример бр.5.

Пиче плаче по ливадче

$\text{♩} = 304$

Музикална нотна партитура за мелодијата „Пиче плаче по ливадче“. Мелодијата е напишана во 7/16 временски ритам со темпо од 304 удари по минутата. Клучот е Б-мажор. Нотата започнува со трил (tr) на првото ниво. Мелодијата се состои од осум нивоа. Првото ниво (нотите 1-4) завршува со трил. Второто ниво (нотите 5-8) започнува со трил и завршува со трил. Трето ниво (нотите 9-12) завршува со трил. Четврто ниво (нотите 13-16) започнува со трил и завршува со трил. Пето ниво (нотите 17-20) започнува со трил и завршува со трил. Шесто ниво (нотите 21-24) започнува со трил и завршува со трил. Седмо ниво (нотите 25-28) започнува со трил и завршува со трил. Осмо ниво (нотите 29-32) започнува со трил и завршува со трил.

1
5
9
13
17
21
25
29

Пи - че пла - че по ли - вад - че,
мо - ре кур - се ви - е по Со - фи - је,
мо - ре кур се ви - е по Со - фи - је,
тра - жи ру - па да се скри - је.

Пиче плаче по ливадче, море, кур се вие по Софије,
море, кур се вие по софије, тражи рупа да се скрије.

Стани пиче не прпори, додека се не утопори,
море, стани пиче не прпори, додека се не утопори

Нотен пример бр.6.

Насели се село⁸

$\bullet = 64$

На - се - ли се се - ло, на мо - ми - но - че - ло.
Ту - ка во - да не - ма, ту - ка се - ло не би - ва.

и - ја и - ја и - ја ја, на мо - ми - но че - ло.
и - ја и - ја и - ја ја, ту - ка се - ло не би - ва.

Насели се село, на момино чело. / 2x
Ија ија ија ја, на момино чело. / 2x
Тука вода нема, тука село не бива. / 2x
Ија ија ија ја, тука село не бива. / 2x

Насели село, на момини цицки. / 2x
Ија ија ија ја, на момини цицки. / 2x
Там село не бива, оти вода нема. / 2x
Ија ија ија ја, оти вода нема. / 2x

Насели се село, на момина пичка. / 2x
Ија ија ија ја, на момина пичка. / 2x
Тука село ќе биде, тука вода има. / 2x
Ија ија ија ја, тука вода има. / 2x

⁸ Исполнува Јован Митев-Вано, роден 03.02.1942 година во село Ињево, Радовишко, живее во Ињево. Јован вели дека е роден една година порано односно 1941 год. но по уништувањето на документите за родените за време на пожар, него го запишале една година подоцна. Снимил авторот на трудот на 30.09.2010 во село Ињево.

Нотен пример број 7.

Баба седи на грутка⁹

$\bullet = 64$

Ба - ба се - ди на грут - ка де - до фа - ка за пут - ка.

³
И - ја и - ја и - ја ја, де - до фа - ка за пут - ка.

Баба седи на грутка дедо фаќа за путка. / 2x
Ија ија ија ја, дедо фаќа за путка. / 2x

Дедо седе на журче, баба фаќа за курче. / 2x
Ија ија ија ја, баба фаќа за курче. / 2x

Море дедо златни дигни та ми ја затни. / 2x
Ија ија ија ја, дигни та ми ја затни.

⁹ Доколку се направи анализа на мелодиите на примерите 6 и 7, забележуваме дека мелодиските линии се мошне слични и со ист опсек на мелодијата. Ова не наведува на веќе докажаната теза дека на народните пеачи многу полесно им било да создадат нов текст отколку мелодија. Овде станува збор за текстуална варијантност кај песните. Текстот е шегобиен и вулгарен, прилагоден на моментот на кој се пееле овие песни, задржувајќи ја еротската тематика.

Gorancho Angelov (Shtip, Macedonia)

THE CUSTOM “POGAZEJKI” AS AN INTEGRAL PART OF THE WEDDING CEREMONY AND TRADITIONAL SONGS WHICH ARE SUNG DURING THIS CUSTOM

Abstract

Our research covers the custom “pogazejki”, as an integral part of the wedding ceremony and the songs which are sung during this custom. According to the traditional model, the custom “pogazejki” takes place on Monday, the next day after the main wedding ceremony. This work contains the entire flow of this tradition, which is in direct connotation to the bride’s virginity and has an impact on the future life of the bride and the groom. The music records which are enclosed to this paper recapture the tunes and the lyrics of the songs which were created as a reflection of the events that accompanied this custom. The songs, which are performed during this custom, are constantly re-created and re-produced by the performers, the custom’s participants. Analyzing the songs, we came to a conclusion that certain parts of the songs were built up on the same or similar melodies with different lyrics, which adds to the fact that the folklore genius found it easier to write lyrics than music. The poetical part is full of jokes and vulgar words, related to the bride and the groom, their parents, close relatives, the godfather and others.

Горанчо Ангелов (Штип, Македонија)

ОБИЧАЈОТ “ПОГАЗЕЈКИ” КАКО СОСТАВЕН ДЕЛ НА СВАДБЕНИОТ ОБРЕД И ОБРЕДНИТЕ ПЕСНИ ШТО СЕ ПЕАТ ПРИ ОВОЈ ОБИЧАЈ

Резиме

Нашето истражување го опфаќа обичајот *погазејки*, како составен дел на свадбениот обред, како и обредните песни што се пеат во текот на овој обичај. Според традиционалниот модел, овој обичај се прави во понеделникот, односно наредниот ден по главниот ден на свадбениот церемонијал. Во трудов е опфатен целокупниот тек на овој обичај, кој е во директна конотација со чесноста на невесетата и имал извесно влијание и врз понатамошниот живот на младоженците. Приложените нотни записи ги доловуваат мелодиите и поетската содржина на песните кои настанале како одраз на случувањата што го следат обичајот. Песните што се пеат при овој обичај постојано се пресоздаваат и надоградуваат од страна на интерпретаторите, односно учесниците во обредот. Анализирајќи ги песните дојдовме до заклучок дека извесен дел од напевите се градени на иста или слична мелодија со различен текст, што ни укажува на тоа, дека на народниот гениј му било полесно да создава текст отколку мелодија. Поетскиот дел

претежно е со изразена шегобијна и вулгарна содржина, насочена преде сè кон невестата и младоженецот, нивните родители, блиските роднини, кумот итн.